

РОЗДІЛ 3 СПЕЦІАЛЬНА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

УДК [376-056.264]-053.4

DOI 10.32782/ped-uzhnu/2024-4-7

Курськова Анна Володимирівна,

ORCID ID: 0000-0001-9131-933X

*доктор філософії (PhD) зі спеціальної освіти 016,
старший викладач кафедри дошкільної і спеціальної освіти
Криворізький державний педагогічний університет*

Бойко Світлана Петрівна,

ORCID ID: 0000-0001-9917-3654

*асистент кафедри дошкільної і спеціальної освіти
Криворізький державний педагогічний університет*

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ В ЛОГОПЕДІЇ: ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕРАКТИВНОЇ ІНФОГРАФІКИ ДЛЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

INFORMATION VISUALIZATION IN SPEECH THERAPY: THE POTENTIAL OF INTERACTIVE INFOGRAPHICS FOR PRESCHOOLERS WITH SPEECH DISORDERS

Стаття присвячена актуальній проблемі використання інтерактивної інфографіки в логопедичній роботі зі старшими дошкільниками, які мають порушення мовлення. Розглянуто особливості монологічного мовлення та його ключову роль у розвитку дитини, наголошуючи на важливості формування зв'язного мовлення для соціальної адаптації та когнітивного розвитку дошкільнят. У роботі ґрунтовно висвітлюється поняття інфографіки, її основні принципи та завдання в контексті корекційно-логопедичної роботи. Акцентовано увагу на перевагах візуалізації інформації, зокрема на її здатності підвищувати ефективність засвоєння матеріалу та стимулювати пізнавальну активність дітей. Стаття містить опис етапів створення інфографіки для дітей 5–7 років з порушеннями мовлення, що включає визначення ідеї, збір та обробку інформації, вибір типу інфографіки, компонування та розробку структури. Надано огляд популярних програм та онлайн-сервісів для розробки інфографіки, аналізуючи їх особливості та можливості застосування в логопедичній практиці. Особлива увага приділяється функціям інтерактивної інфографіки та її впливу на розвиток зв'язного мовлення, пам'яті, уваги та образного мислення дошкільників. Підкреслено, що використання інтерактивної інфографіки сприяє підвищенню мотивації дітей до навчання, робить корекційний процес більш захоплюючим та ефективним. У статті запропоновано поетапний алгоритм роботи з інтерактивною інфографікою в логопедичній практиці, який включає введення елементів схем та умовних позначень, використання візуальних картинок з текстом, застосування прийому від протилежного, навчання комбінування символів та самостійного пошуку образів. Наголошено на важливості адаптації цього підходу до вікових особливостей дітей та специфіки їх мовленнєвих порушень. Робота містить практичні рекомендації щодо впровадження технології інтерактивної інфографіки в освітній процес та підготовки педагогів до її використання.

Ключові слова: інтерактивна інфографіка, порушення мовлення, дошкільники з загальним недорозвитком мовлення, візуалізація інформації, діти з ЗНМ.

This article addresses the timely issue of using interactive infographics in speech therapy work with older preschoolers who have speech disorders. It examines the characteristics of monologue speech and its key role in child development, emphasizing the importance of developing coherent speech for social adaptation and cognitive development of preschoolers. The paper thoroughly explores the concept of infographics, its main principles, and objectives in the context of corrective speech therapy work. It highlights the advantages of information visualization, particularly its ability to enhance material retention and stimulate children's cognitive activity. The article describes the stages of creating infographics for children aged 5–7 with speech disorders, including idea formula-

tion, information gathering and processing, choosing the type of infographic, layout, and structure development. It provides an overview of popular programs and online services for developing infographics, analyzing their features and potential applications in speech therapy practice. Special attention is given to the functions of interactive infographics and their impact on the development of coherent speech, memory, attention, and imaginative thinking in preschoolers. The paper emphasizes that the use of interactive infographics helps increase children's motivation to learn, making the corrective process more engaging and effective. The article proposes a step-by-step algorithm for working with interactive infographics in speech therapy practice, which includes introducing elements of schemas and symbols, using visual images with text, applying the method of opposites, teaching symbol combination, and independent image search. It stresses the importance of adapting this approach to children's age characteristics and the specifics of their speech disorders. The work provides practical recommendations for implementing interactive infographic technology in the educational process and preparing educators for its use.

Key words: interactive infographic, speech disorders, preschoolers with General Speech and Language Disorder, information visualization, children with GSLD.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де інформаційні технології стрімко розвиваються та інтегруються в усі сфери життя, освітній процес також зазнає значних трансформацій. Особливо актуальним стає питання застосування інноваційних методів у роботі з дітьми, які мають особливі освітні потреби, зокрема порушення мовлення. Одним із таких перспективних методів є використання інтерактивної інфографіки в логопедичній роботі зі старшими дошкільниками. Ця технологія дозволяє не лише візуалізувати складну інформацію, але й створити сприятливе середовище для розвитку зв'язного мовлення, активізації пізнавальних процесів та підвищення мотивації дітей до навчання.

Розвиток зв'язного мовлення є ключовим завданням у роботі з дошкільниками, особливо з тими, хто має мовленнєві порушення. Традиційні методи корекційної роботи не завжди дають бажаний результат, особливо в умовах сучасного інформаційного суспільства, де діти звикли до швидкого отримання та обробки візуальної інформації. Інтерактивна інфографіка, поєднуючи в собі елементи гри, візуалізації та інтерактивності, створює унікальні можливості для ефективного розвитку монологічного мовлення, збагачення словникового запасу та формування граматично правильного мовлення. У цьому контексті дослідження потенціалу інтерактивної інфографіки в логопедичній практиці набуває особливої актуальності та потребує глибокого аналізу як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема використання інтерактивної інфографіки в логопедичній роботі з дошкільниками, які мають порушення мовлення, привертає увагу багатьох дослідників. Зокрема, питання візуалізації інформації в освітньому процесі розглядали О. Гнатюк, Л. Панченко, А. Рябова та ін.. Особливості застосування інфографіки в роботі з дітьми дошкільного віку досліджували Н. Гавриш,

О. Ліннік, Н. Москаленко. Проблему розвитку зв'язного мовлення дошкільників з порушеннями мовлення вивчали І. Брушневська [1], С. Конопляста, І. Марченко, Ю. Рібцун [1], М. Шеремет [9] та ін. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у логопедичній практиці розглядали О. Антипова, О. Качуровська, А. Куренкова [4; 5], Л. Лопатіна та ін. В. Войтко [3] досліджувала застосування основ мнемотехніки для корекції розвитку дітей з особливими освітніми потребами. В. Вітюк та А. Лякішева [2] вивчали використання інтелектуальних карт як засобу формування правописної компетентності. С. Трикоз та О. Овчарук [6] розглядали питання використання комп'ютерних технологій у навчанні дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. С. Цимбал-Слатвінська [7] досліджувала проблеми дистанційного корекційно-розвиткового процесу та модифікацію співпраці логопеда та батьків. Л. Черніченко [8] розробила модель підготовки майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклюзивної дошкільної освіти. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, питання потенціалу інтерактивної інфографіки для розвитку зв'язного мовлення дошкільників із мовленнєвими порушеннями залишається недостатньо вивченим і потребує подальших досліджень.

Мета статті: вивчити потенціал та особливості застосування інтерактивної інфографіки в логопедичній роботі зі старшими дошкільниками, порушенням мовлення.

Виклад основного матеріалу. Першочерговим завданням у логопедичній роботі є розвиток зв'язного мовлення. Зв'язне висловлювання є розгорнутим викладом певного змісту, який здійснюється логічно, послідовно, граматично правильно й образно. Зв'язне мовлення виконує найважливіші соціальні функції: допомагає дитині встановлювати зв'язки з оточуючими людьми, визначає і регулює норми поведінки в суспільстві, що є вирішальною умовою для розвитку її особистості.

Монологічне мовлення – це розгорнутий вид мовлення. Це мовлення більшою мірою довільне: той, хто говорить, має намір висловити зміст і повинен вибрати для цього змісту адекватну мовленнєву форму та побудувати на її основі висловлювання. Довільність усного монологічного мовлення передбачає вміння вжити слово, словосполучення, синтаксичну конструкцію, які б найточніше і найповніше передавали задум мовця [9].

Володіння зв'язним монологічним мовленням – одне з центральних завдань мовленнєвого розвитку дошкільнят. Його успішне розв'язання залежить від багатьох умов (мовленнєвого середовища, соціального оточення, родинного благополуччя, індивідуальних особливостей особистості, пізнавальної активності дитини тощо), які мають і можуть бути враховані в процесі цілеспрямованого мовленнєвого виховання. Зв'язним вважається таке мовлення, яке організоване за законами логіки та граматики, являє собою єдине ціле, систему, володіє відносною самостійністю, завершеністю і розчленовується на більш-менш значущі частини, пов'язані між собою [1].

Як показують дані досліджень логопедів, психологів і педагогів, на початок шкільного навчання рівень сформованості лексико-граматичних засобів мови в дітей з загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) значно відстає від норми, самостійне зв'язне монологічне мовлення в молодших школярів довгий час залишається недосконалим. Це створює дітям додаткові труднощі в процесі навчання. У зв'язку з цим формування зв'язного монологічного мовлення старших дошкільників з ЗНМ набуває першорядного значення в загальному комплексі корекційних заходів [1].

У корекційно-логопедичній роботі застосовуються різноманітні способи, методи, прийоми, техніки. Усі вони, безумовно, сприяють профілактиці та корекції порушень мовлення в дітей. Найпоширенішим у педагогічному процесі є метод наочного навчання. Під наочними методами навчання розуміють такі, за яких засвоєння навчального матеріалу перебуває в істотній залежності від наочного посібника і технічних засобів, що застосовуються в процесі навчання [8]. З інтенсивним розвитком інформаційних технологій людство отримує дедалі більше можливостей швидко та якісно збирати та представляти інформацію. У цьому допомагає інфографіка.

Інфографіка – це візуальне подання інформації. Використовується там, де складну інформацію потрібно представити швидко і чітко [6]. Згідно зі статистикою, 90% інформації, яку ми пам'ятаємо,

грунтується на візуальному сприйнятті, тому можна легко зрозуміти, чому такий простий і наочний засіб візуалізації даних, як інфографіка, вирізняється з-поміж інших засобів навчання [3]. Тобто інфографіка, як метод навчання, сприяє кращому запам'ятовуванню інформації. Інфографіка поряд із наочною, ілюстративною функцією виконує пізнавальну роль, слугує інструментом пізнання.

Основна мета інфографіки – вдосконалення процесу сприйняття інформації, пояснення складної інформації простими образами, а також передача даних у стислому та незвичному вигляді [2]. При створенні інфографіки важливо дотримуватися кількох ключових принципів. Перш за все, необхідно орієнтуватися на актуальність і популярність теми для цільової аудиторії. Наступним кроком є забезпечення простоти і лаконічності: потрібно відсортувати зібрану інформацію, залишивши лише найважливіше, щоб висвітлити конкретне питання чи проблему без перевантаження інформацією та візуальними елементами.

Образність і візуалізація досягаються через використання геометричних фігур, графіків, діаграм, іконок і символів, які допомагають створити візуальний образ інформації. Креативність є ключовою відмінністю інфографіки від простої діаграми: вона повинна бути представлена як плакат для самовираження, але з доцільним дизайном, що відображає суть питання. Точність і організованість інформації забезпечують чітке і структуроване подання даних з виразною головною думкою. Нарешті, естетична привабливість, що виражається через гармонію та пропорційність, робить інфографіку візуально приємною та легкою для сприйняття. Дотримання цих принципів дозволяє створити ефективну інфографіку, яка не лише інформує, але й захоплює увагу

Завдання, що вирішуються за допомогою інфографіки:

- 1) формування специфічних видів діяльності: моделювання, експериментування, продуктивних видів;
- 2) розвиток зв'язного мовлення, розширення та збагачення словникового запасу дітей;
- 3) розвиток основних психічних процесів – пам'яті, уваги, образного мислення: формування вміння передавання даних у стислому та незвичному вигляді;
- 4) розвиток творчих здібностей дітей, уміння самим складати схеми та відтворювати їх [2].

Використання інфографіки допомагає організувати цікаве логопедичне заняття, а також підвищити рівень мотивації дошкільнят до виконання

Таблиця 1

Етапи створення інфографіки для дітей 5–7 років з порушенням мовлення

Етап	Опис	Важливі аспекти
Визначення ідеї	Вибір теми інфографіки	Розуміння цілей та аудиторії
Збір інформації	Пошук матеріалу у різних форматах	Простота, мінімум тексту
Обробка інформації	Відбір найважливішого	Залишити ключові моменти
Вибір типу інфографіки	Визначення формату представлення	Презентація, картинка, відеоролик
Компонування	Створення інформаційної композиції	Наочність, привабливість
Розробка структури	Забезпечення доступності сприйняття	Відповідність віковим особливостям
Вибір стилю	Статична, динамічна чи інтерактивна	Залежно від цілей навчання
Фіналізація	Перевірка відповідності цілям	Мова образів та асоціацій

конкретних завдань. За допомогою інфографіки, наприклад, один графічний малюнок можна легко відобразити у велику розповідь. Цей унікальний підхід у поданні інформації може швидше

привернути увагу дітей і сприяти роздумуванню, розвитку монологічного мовлення, складанню розповідей і швидкому запам'ятовуванню дидактичного матеріалу. Для створення інфографіки

Таблиця 2

Аналіз комп'ютерних програм та сервісів для створення інтерактивної інфографіки

Назва	Тип	Рівень складності	Особливості для логопедичної роботи
ActivInspire	Програма	Середній	Інтерактивні вправи для розвитку мовлення Можливість створення власних матеріалів Підтримка аудіо для правильної вимови
Cacoo	Онлайн	Середній	Створення схем артикуляції Колаборативні дошки для роботи з батьками Візуалізація прогресу дитини
Canva	Онлайн	Низький	Яскраві шаблони для артикуляційної гімнастики Створення карток з завданнями Легке додавання аудіо до зображень
Datawrapper.de	Онлайн	Середній	Візуалізація прогресу в корекції мовлення Створення діаграм для батьків Інтерактивні графіки розвитку мовлення
Infogram	Онлайн	Середній	Анімовані інструкції для вправ Інтерактивні діаграми прогресу Візуалізація мовленнєвих досягнень
InShot	Мобільний додаток	Низький	Створення коротких відео-інструкцій Монтаж відеоуроків з артикуляційної гімнастики Додавання текстових підказок до відео
OpenShot	Програма	Середній	Монтаж детальних відеоуроків Створення анімованих вправ Додавання субтитрів для кращого сприйняття
Piktochart.com	Онлайн	Низький	Створення інфографіки про розвиток мовлення Візуалізація артикуляційних вправ Розробка пам'яток для батьків
PowerPoint	Програма	Середній	Створення інтерактивних презентацій Вбудовування аудіо та відео для вправ Можливість експорту в відео для асинхронної роботи
Prezi.com	Онлайн	Середній	Нелінійні презентації для різних аспектів мовлення Зум-ефекти для фокусування на деталях артикуляції Інтерактивні маршрути навчання
Vennage	Онлайн	Низький	Створення візуальних історій для мотивації Інфографіка про етапи корекції мовлення Шаблони для щоденних вправ
VistaCreate	Онлайн	Низький	Створення яскравих карток з завданнями Розробка постерів з артикуляційною гімнастикою Дизайн мотиваційних матеріалів для дітей та батьків

використовуються різні комп'ютерні програми (робота офлайн) та сервісів (робота онлайн), але найпопулярніші та найпростіші у використанні: ActivInspire, Cacao, Canva, Datawrapper.de, Infogram, InShot, OpenShot, Piktochart.com, PowerPoint, Prezi.com, Venngage, VistaCreate (табл. 2).

У навчанні інтерактивна інфографіка надається у вигляді графіків і може бути розроблена шляхом інтеграції багатьох змінних, таких як текст, картинка, блок-схеми, графіки, геометричні фігури та інші інструменти, які покладаються на візуальне сприйняття. Так використання комп'ютерного дизайну під час малювання схем і форм у навчанні дає можливість дошкільнятам вивчати взаємозв'язки між поняттями та формувати візуальні образи теоретичних знань.

З огляду на важливість візуальної комунікації як одного з найважливіших і найцікавіших інструментів навчання, а також знижує когнітивне навантаження внаслідок зосередження уваги лише на тексті. Існує безліч функцій для інтерактивної інфографіки, а саме:

1) приділяти більше візуальної уваги важливій інформації, щоб вона була помітна серед інформації, поданої графічно;

2) поєднання знаків, графіків, зображень, текстів і кольорів сприяє кращому розумінню змісту замість того, щоб ґрунтуватися лише на тексті;

3) інфографіка залежить від візуальної інтерактивної діяльності та широкого використання мультимедіа, що підвищує мотивацію дошкільнят до навчання та робить навчальну діяльність більш динамічною;

4) візуальне подання інформації підтримує позицію вчителя у спрощенні та пов'язує її з повсякденним життям, роблячи навчання корисним;

5) інтерактивна інфографіка дає змогу зрозуміти факти та поняття, просто подивившись на них, і пов'язати їх зі своєю візуальною пам'яттю.

Інтерактивна інфографіка ідеально підходить для того, щоб зробити інформацію більш простою і доступною. Своєю чергою, впровадження інфографіки в освітній процес приносить: для педагога – подання матеріалу в новій, цікавій, інформативній формі для дошкільника – інтерес до нової форми подачі навчального матеріалу, найзрозуміліший і найлегше засвоюваний матеріал.

Користь для дітей, які використовують інтерактивну інфографіку, доволі проста: вони можуть швидше й охочіше згадувати факти та інформацію, на вивчення яких інакше в них могло піти більше часу. Згідно з дослідженням В. Войтко, діти, які використовують мнемотехніки, запам'ятовують

у 2–3 рази більше фактичної інформації [3]. Ще однією перевагою є те, що стратегії є універсальними і можуть бути використані в багатьох предметах навчального плану, допомагаючи запам'ятовувати математичні факти, правила граматики та багато іншого. Під час використання інтерактивної інфографіки зміст має бути простішим, чіткішим і таким, що запам'ятовується. Використання цифрової інфографічної системи руху може підвищити безперервність і швидкість викладу матеріалу.

До практичної роботи з використанням інтерактивної інфографіки з дітьми з ЗНМ потрібно приступати після того, як було розроблено алгоритм роботи з моделлю. Так виокремлюються кілька етапів: на першому етапі вводилися елементи схем та умовні позначення. Наприклад, позначення кольору, форми, величини, дії. На другому використовували візуальні картинки з текстом у всіх видах безпосередньої освітньої діяльності та в різних видах дитячої діяльності. На третьому етапі вводився прийом від протилежного або прийом заперечення, щоб інфографіка запам'ятовувалася. Наприклад, не гладенький, не солодкий тощо. Четвертий етап – це метод навчання комбінування символів, тобто векторного «читання» елементів інтерактивної інфографіки. Далі, на п'ятому етапі, діти мають організувати самостійний пошук образів, що символізують якусь якість. Завданням цього етапу був активний пошук зображень і тексту на інфографіці. На наступному – шостому етапі дітей вчили роздивлятися й аналізувати зміст того, що на них зображено, у молодших групах за допомогою вихователя, у старших – самостійно.

У корекційно-логопедичній роботі найбільш затребувана техніка інфографіки – мнемо, що сприяє швидкому запам'ятовуванню інформації та відтворення шляхом утворення асоціацій. Використання мнемотехніки для заучування віршів і розвитку зв'язного мовлення за опорними картинками та схемами [3]. Сучасні інформаційно-комунікативні технології допомагають удосконалити цей напрям роботи та сприяють створенню інтерактивних плакатів. Обравши вид мнемотехніки (квадрати, доріжки, таблиці) та за допомогою комп'ютерної програми чи сервісу можемо створити зручний дидактичний посібник, причому абсолютно безкоштовно. Застосування інтерактивної інфографіки активізує дошкільнят, збуджує їхню увагу та робить заняття цікавішим. Інфографіка поряд із наочною, ілюстративною функцією виконує ще й пізнавальну, слугує інструментом пізнання. Корекційний процес проходить

захоплююче, видовишно, у формі гри, що особливо важливо для дітей із порушеннями мовлення, оскільки для них характерна швидка стомлюваність. Інтерактивні мнемоматеріали дуже яскраві та естетично оформлені, а інтерактивність переходів або подачі інфографіки підвищує мотивацію дітей до навчання.

Актуальність використання інфографіки в розвитку мовлення дітей з ЗНМ полягає в тому, що:

- інфографіка полегшує дітям процес опанування зв'язного мовлення;
- застосування методу візуалізації з використанням узагальнень дає змогу дитині систематизувати свій безпосередній досвід;
- дитина з опорою на образи пам'яті встановлює причинно-наслідкові зв'язки, робить висновки та умовиводи, навчається переказу близько до тексту.

Інфографіка допоможе закріпити зоровий образ і словесну оболонку. Спільна діяльність стане більш захопливою та видовишною, викличе інтерес і прагнення розповісти за цікавою картинкою. Спочатку перекази дітей будуть далекі від тексту, буде переважатиме предметний словник: «бачу предмет – називаю предмет». Але систематична

робота з формування емоційної сторони мови позначиться і на зв'язному мовленні.

Висновки. Таким чином, для того щоб опанувати методику роботи з інтерактивною інфографікою вихователям, педагогам необхідно було познайомитися з теорією та технологією роботи з дітьми, зрозуміти свою роль у цьому новому напрямі освітньої діяльності. З цією метою в дитячому садочку проводилися семінари, практикуми, готувався та придбався необхідний методичний та дидактичний матеріал. Особливістю цієї технології є використання символів, а не зображень предметів. У висновку зазначимо, що мета інтерактивної інфографіки – допомогти дошкільнятам зрозуміти зміст тексту, а потім перетворити складний текст у природних умовах на амоційне зображення. Діаграми та зображення можуть стимулювати навчальну мотивацію. Крім того, інтерактивна інфографіка сприяє розвитку в дітей таких психічних процесів, як: пам'ять, логічне мислення (вміння аналізувати, систематизувати), образне мислення. Проте найголовніше в роботі з інтерактивною інфографікою – передати умовно наочну схему, тобто зобразити її так, щоб малюнок був зрозумілий дітям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брушневська І. М., Рібцун Ю. В. Комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей: діагностичний комплекс : навч.-метод. посіб. для роботи з дітьми із порушеннями мовлення. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2020. 124 с
2. Вітюк В., Лякішева А. Інтелектуальні карти як засіб формування правописної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 74 (6), 2019. 111–126.
3. Войтко В. Застосування основ мнемотехніки для корекції розвитку дітей з особливими освітніми потребами в педагогічній практиці вчителя-дефектолога Тетяни Леонової. Розвиток професійної компетентності педагогічних працівників в умовах неперервної освіти: *Науково-методичний вісник*, 58, 2022. 443–457.
4. Куренкова А. В. Інноваційні технології мовленнєвого розвитку дітей з ЗНМ в роботі вчителя-логопеда. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 62. Том 2. С. 248–254.
5. Куренкова А. В. Використання методів візуалізації в роботі з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення. *Inclusion and Diversity*. 2023. С. 30–33.
6. Трикоз С., Овчарук О. (Ред.). Використання комп'ютерних технологій у навчанні дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. *Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. семінару. Київ : Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, 2019. 99–100.
7. Цимбал-Слатвінська С. В. Проблеми дистанційного корекційно-розвиткового процесу: модифікація співпраці логопеда та батьків. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 32. Т. 1. 2021. С. 23–26.
8. Черніченко Л. А. Модель підготовки майбутніх логопедів до інноваційної діяльності в умовах інклюзивної дошкільної освіти. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. Умань, 2020. Вип. 1 (5). С. 186–174.
9. Шеремет М. К. Логопедія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2013. 672 с.